

พุทธศาสนา : แนวคิดเรื่องสันติสุข Buddhism : The Concept of Peace

ประกาศ แก้วเกตุพงษ์

Prapas Kaewketpong

วิเชียร แสนมี

Wichian Sanmee

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

E-mail: prapakae@kku.ac.th

วันที่รับบทความ (Received) : 2 เมษายน 2563

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 20 พฤษภาคม 2563

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 13 มิถุนายน 2563

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาพุทธศาสนาแนวคิดเรื่องการสร้างสันติสุข จากการศึกษา พบว่า สันติสุขสามารถเกิดขึ้นได้โดยยึดหลักธรรมาธิปไตย ด้วยการปฏิบัติตามหลักศีล 5 หลักทศ 6 หลักไตรสิกขา และสัปปุริสธรรมหรือคุณสมบัติของคนดี ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสสามารถที่จะนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้กับบุคคลในสังคมทุกฐานะไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์หรือฆราวาส เพื่อพัฒนาชีวิตของทุกคนในสังคม ให้มีศรัทธา หิริโอตตปปะ พุสัจจะ วิริยะ สติ ปัญญา สันติสุข เป็นความสงบสุขภายนอกและภายใน เป็นสุขทางกายและสุขทางใจ โดยหลักพุทธธรรม ตามที่กล่าวมาเป็นแนวทางให้เห็นหลักธรรมปฏิบัติที่จะนำสังคมไปสู่ความสงบสุข การขจัดความเป็นอกุศลจิตที่เกิดจากความคับแค้น พยาบาท ด้วยความรู้ ความเข้าใจ ในโทษภัยและคุณประโยชน์ จึงต้องพัฒนาไปพร้อมกันทั้งสองด้านจึงจะพบสันติสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต

คำสำคัญ: พุทธศาสนา, สันติสุข, ปัญญา

ABSTRACT

This article is intended to, Study Buddhism the concept of peace. **From the study found that** Sustainable peace can be achieved by adhering to the principles of sovereignty by observing the 5 precepts, Direction 6, Threefold principle and the Sappuris dharma or the qualities of good people, both monks and lay people can be a guideline for everyone in every position of society. Whether monks and laymen. To improve the lives of everyone in the society. To have faith, conscience, multi-faith, perseverance, wisdom, peace. It is peace outside and inside. Physical and mental happiness by important Buddhist principles. As mentioned, it is a guideline showing principles of practice that will lead society to peace. Eliminating mental cruelty caused by revenge with knowledge and understanding in danger and benefit. Must develop at the same time on both sides and then find peace, both now and in the future.

Keywords: Buddhism, Peace, Wisdom

1. บทนำ

ท่ามกลางสภาวะการณ์ทางสังคมปัจจุบัน พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานทางเศรษฐกิจและบริบททางสังคมที่เป็นยุคควัตถุนิยมที่มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างเต็มรูปแบบ ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตค่อย ๆ เปลี่ยนไปตามกระแสสังคม การดำเนินชีวิตที่เคยเรียบง่ายสงบสุขค่อย ๆ ลดน้อยถอยลง เพราะถ้าไม่มีการปรับตัวพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การดำเนินชีวิตก็จะอยู่ด้วยความยากลำบากและไม่ทันต่อสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน ประเด็นก็คือ ทำอย่างไรเราจะอยู่ในสังคมที่สับสนวุ่นวายนี้ได้อย่างมีความสุข เมื่อเราย้อนไปในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติจะเห็นได้ว่า ความขัดแย้งเป็นปัญหาที่คู่กับสังคมมนุษย์มาอย่างยาวนาน เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์ย่อมมองหาสิ่งที่ดีกว่าเสมอ อย่างไรก็ตาม การมองหาสิ่งที่ดีกว่านั้น อาจจะนำมาซึ่งความได้เปรียบกับฝ่ายหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกันกลับสร้างความเสียเปรียบให้กับอีกฝ่ายหนึ่ง ความไม่เหมาะสมของความไม่เท่าเทียมหรือความยุติธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ดีกว่า นำไปสู่ความขัดแย้ง หากทั้งสองฝ่าย หรือหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องสามารถบริหารความขัดแย้ง ด้วยการแบ่งปันสิ่งที่ดีกว่าอย่างเหมาะสมเป็นที่พอใจต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องแล้ว ความขัดแย้งนั้นก็จะกลายเป็นความขัดแย้งเชิงบวกนำไปสู่การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่มีประโยชน์ ในทางตรงกันข้ามหากไม่สามารถบริหารความขัดแย้งและระดับความขัดแย้งเพิ่มมากขึ้น (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2555, 236) ความขัดแย้งนั้นก็จะก่อให้เกิดผลเชิงลบ เช่น ก่อให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง จนอาจจะถึงขั้นรุนแรง นั่นคือการรบราฆ่าฟันในขอบเขตที่จำกัดหรือขยายขอบเขตไปสู่สงครามขนาดใหญ่

จากธรรมชาติของมนุษย์ดังที่กล่าวมา มนุษย์ส่วนหนึ่งจะมุ่งค้นคว้าศึกษาหาหนทางในการบริหารความขัดแย้ง เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้อยู่ในสภาวะสมดุล ที่เราทุกคนเรียกกันว่า “สันติสุข” คำว่าสันติสุขเป็นคำพูดที่ถูกพูดถึงบ่อยมาก เราได้ยินคำนี้ควบคู่กับคำว่าสันติภาพอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน อย่างไรก็ตามความหมายของคำว่า “สันติสุข” ค่อนข้างเป็นนามธรรม ดังนั้นผู้คนส่วนใหญ่ จึงมีความเข้าใจเกี่ยวกับ สันติสุข ในบริบทที่หลากหลาย นำมาสู่ความคิดและการปฏิบัติ เพื่อนำมาสู่การสร้างสันติสุข เพื่อให้เกิดสันติภาพไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม เราทราบกันดีแล้วว่า สันติภาพ คือ การปราศจากภาวะความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงทางวัฒนธรรม สันติภาพคือการแปรเปลี่ยนความขัดแย้งที่ไม่ใช้ความรุนแรง และสร้างสรรค์ จากความหมายของคำว่า “สันติภาพ” ข้างต้น จะเห็นได้ว่า สภาวะของความเป็นสันติภาพ ปฏิเสธความรุนแรง 3 รูปแบบ นั่นคือ ความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงทางวัฒนธรรม (จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2551, 131) แต่มิได้ปฏิเสธเรื่องความขัดแย้งในสังคม แต่ความขัดแย้งนั้นต้องเป็นความขัดแย้งที่ไม่ใช้ความรุนแรง ต้องเป็นความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดสันติสุข และสันติสุขของคนในสังคมจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ผู้เขียนจึงอยากศึกษาแนวทางการสร้างสันติสุขเพื่อเป็นแนวทางสร้างสันติภาพให้แก่มนุษยชาติต่อไป

2. ความหมายของสันติสุข

ขอกล่าวถึงความหมายของคำว่า “สันติสุข” ซึ่งประกอบขึ้นจากคำว่าสันติ 1 ศัพท์ กับ สุข อีก 1 ศัพท์ ดังนี้

คำว่า “สันติ” ในภาษาบาลีคือ “สนฺติ” สันติระงับ นิพพานความระงับเป็นไปในอรรถ คือ 1. โมกข (นิพพาน) 2. สิว (ดี, งาม) 3. สม (ความสงบ)

ความสงบระงับ ระงับดับหาย ความสงบ สุข ความสบายความสำราญ ผู้พึงพึง สงบ ระงับ ประเสริฐ คนมีปัญญา สัตบุรุษ สันติเป็นชื่อของพระนิพพาน พระนิพพาน คือ ความสงบความระงับ ความรำงับ ความสงบระงับ ความราบคาบ ความดี ความงาม

ความสงบ ความราบคาบ ความสงบราบคาบ สันติภาพ “สันติ” แปลว่า ความสงบอาจหมายถึง สถานะแห่งความเงียบ ภาษาสันสกฤต ศานติ แปลว่า ความสงบ

สันติความสงบ “สันติ” ความสงบ (มาจากศานติในภาษาสันสกฤต) เช่นอยู่ร่วมกันโดยสันติ “ศานติ” ซึ่งเป็นคำสันสกฤตเป็นภาษาที่ชาวฮินดูนิยมใช้มีความหมายเช่นเดียวกับสันติในภาษาบาลีแปลความหมายว่า “ความสงบ” แต่คำว่า “ศานติ” ในสันสกฤตยังหมายรวมถึง “การระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าด้วยอาการสงบ” (หลวงวิจิตรวาทการ, 2510, 98) ในพุทธศาสนาสุทธาปิฎกที่ว่า นตฺถิ สนฺติปริ สฺขํ แปลว่า สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี หมายถึง ความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนแสวงหาและปรารถนาที่จะได้มาครอบครองเป็นของตนให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะนานได้ ข้อสำคัญต้องสร้างขึ้นมามีด้วยตนเอง ตามขั้นตอนอย่างเป็นระบบระเบียบตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า อันกำหนดไว้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูงสุด จะได้สุขมากสุขน้อย ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของแต่ละคนที่จะพิจารณาว่าต้องการสุขแบบใด มีทั้งความสุขชั่วคราว สุขบ้าง ทุกข์บ้าง และความสงบสุขหรือสุขถาวร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยของแต่ละคน(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552, 453)

สันติ ความสงบ ความระงับดับหายหมดไปแห่งความพลุ่งพล่านเร่าร้อนกระวนกระวาย ภาวะเรียบรื่นไร้ความสับสนวุ่นวาย ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่นหมุ่นหมุ่น เป็นไฉนหนึ่งขงนิพพาน

ส่วนคำว่า “สุข” ในภาษาบาลี คือ สุขํ ความสุข สุข สํ สุข สุขาวโห นำสุขมาให้ สุขี ผู้นำมาซึ่งความสุข ความสบาย ความสำราญ ความปราศจากโรค ในอังคุตตรนิกาย ทุกกนิบาต สุขวรรค พระพุทธเจ้าทรงแสดงความสุขให้ภิกษุทั้งหลายฟัง โดยจำแนกความสุขไว้เป็นคู่ ๆ พอสรุปได้ ดังนี้

1. คิหิสุข สุขของคฤหัสถ์หรือสุขของชาวบ้าน กับบรรพชาสุขหรือบรรพชิตสุขสุขจากการบวชหรือสุขของนักบวช
2. กามสุข สุขเกิดจากกาม กับ เนกขัมมสุข สุขเกิดจากความปลอดโปร่งจากกาม
3. อุปธิสุข สุขกลัวทุกข์ ได้แก่ สุขในไตรภูมิหรือโลกียสุข กับ นิรูปธิสุข สุขกลัวทุกข์ ได้แก่ โลกุตตรสุข
4. สาสวสุข สุขก่ออาสวะ กับ อนาสวสุข สุขไม่ก่ออาสวะหรือไร้อาสวะ
5. สามิสสุข สุขอิงอาศัยอามิสหรือสุขอาศัยเหยื่อล่อสุขทางเนื้อหนัง กับ นิรามิสสุข สุขไม่อิงอาศัยเหยื่อล่อ หรือสุขไม่ขึ้นต่อสิ่งเสพละเอียด
6. อริยสุข สุขของพระอริยะ กับ อนิรยสุข สุขของผู้ไม่เป็นอริยะหรือสุขของปุถุชน
7. กายิกสุข สุขทางกาย กับ เจตสิกสุข สุขทางใจ
8. สัมปัตติกสุข สุขเจือปิติ ได้แก่ สุขในฌานที่ 1 และที่ 2 กับ นิปัตติกสุข สุขไม่เจือปิติ ได้แก่ สุขในฌานที่ 3 และในฌานที่ 4
9. สาทสุข สุขมีรสขึ้นปิติ ได้แก่ สุขในฌาน 3 ขึ้นต้น แต่น่าจะได้แก่ สุขตั้งแต่ฌานที่ 3 มาทั้งหมดกับอุเบกขาสุข สุขเกิดแต่อุเบกขา คือ สุขเมื่อจิตได้ดุลเต็มที่มองดูเฉยอย่างเป็นกลาง พร้อมทั้งจะเห็นตามเป็นจริงและวินิจฉัยโดยถูกต้อง เหมือนคนมีปัญญาผู้มองจากนอกเหตุการณ์ท่านว่า ได้แก่ สุขในฌาน
10. สมามิสุข สุขเกิดจากสมามิ ไม่ว่าอุปจาระหรืออัปปนาก็ตามกับ อสมามิสุข สุขที่ไม่ถึงสมามิ
11. สัมปัตติการัมมณสุข สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาฌานที่ 2 ขึ้นแรก ที่มีปิติ กับ นิปัตติการัมมณสุข สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาฌานที่ 3 และที่ 4 ซึ่งไม่ปิติ สุข สะดวก สบาย สำราญ สบายกายสบายใจ เย็นใจง่าย
12. สาทารัมมณสุข สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาฌาน 3 แรกที่มีรสขึ้นกับ อุเบกขารัมมณสุข สุขเกิดแก่ผู้พิจารณาฌานที่ 4 ซึ่งมีอุเบกขา

13. รูปารัมมณสุข สุขมีรูปธรรมหรือรูปฌานเป็นอารมณ์ กับ อรูปารัมมณสุข สุขมีอรูปธรรมหรือรูปฌานเป็นอารมณ์ จะเห็นได้ว่าข้อความในพระสูตร ความสุขแต่ละคู่จะมีคำสรุปว่า สุขอย่างหลังเป็นเลิศกว่า (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 1989, 203)

รวมคำว่า “สันติ+สุข” คือ ความสงบ ความสบาย ความสำราญ สงบระงับดับหายไปแห่งความพลุ่งพล่านเร่าร้อนกระวนกระวาย ภาวะเรียบปรึนไร้ความสับสนวุ่นวาย ความสุข ความสะดวก ความเย็น ความสุขมีหลายแบบ กล่าวคือ สุขของชาวบ้านกับบรรพชิตสุข สุขจากการบวชหรือสุขของนักบวช สุขทางกายกับสุขทางใจ สุขเกิดจากสมาธิไม่ว่าอุปจาระหรืออัปปนาก็ตามกับอสมาสีสุข สุขที่ไม่ถึงสมาธิ ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่น มัว สันติสุข ความสุขที่เกิดจากความสงบ เช่น รัฐบาลบริหารประเทศเพื่อสันติสุขของประชาชน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554, 2556, 1206)

ดังนั้น “สันติสุข” จึงหมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเงียบ ความสะดวก ความเย็นใจ โดยที่สุขมีหลายระดับ สุขของชาวบ้านอันเกิดจากกาม สุขจากการบวชอันปลอดโปร่งจากกาม สุขทางกาย สุขทางใจ ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่น มัว ความสงบระงับทางกายและทางใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ

1) ความหมายตามคำที่เป็นไวยากรณ์

“สันติสุข” นี้ยังมีคำที่หมายถึงสันติสุขในความหมายอื่น ๆ อีก ซึ่งถือว่าเป็นคำที่เป็นไวยากรณ์ของสันติสุข ซึ่งผู้เขียนได้ประมวลพบคือคำว่า พระนิพพาน ซึ่งถือเป็นบรมธรรมของพระพุทธศาสนาที่พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้นั้น ยังปรากฏมีคำที่ถือเป็นไวยากรณ์ของพระนิพพานอีกมากมาย เช่น ในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ทรงตรัสถึงพระนิพพานด้วยคำต่าง ๆ ดังนี้

ก. ความหมายเชิงบวก เช่น วิมุตติ

ข. ความหมายเชิงลบ เช่น ภาวะที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง

คำว่า “อนันตะ” แปลว่า ไม่มีที่สุด โมกขะ พ้นไป ทุกขะยะ สิ้นทุกข์ เกวละ ครบถ้วน ซึ่งมีกล่าวไว้ในคัมภีร์ อภิธัมมกถาปริเฉทที่ 1 เป็นต้น ซึ่งใช้ในความหมายของคำว่าสันติ หรือ สันตะ

ดังนั้น คำว่า “สันติสุข” มีคำที่เป็นไวยากรณ์ คือคำว่า พระนิพพาน เป็นคำแสดงคุณลักษณะของนิพพาน “นิพพานอันผู้บรรลุเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาล เรียกให้มาได้แล้ว ครบถ้วนแล้ว อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน” สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้บรรยายภาวะแห่งนิพพานไว้ในพุทธธรรมอย่างยาวและเห็นภาพตามนั้น ซึ่งขอยกคำบางคำที่เป็นภาวะลักษณะมาพอสังเขป “เมื่อวิชาตันทหาอุปาทานนั้นดับหายไปแล้ว ก็เกิดปัญญาเป็นวิสาขแสงแจ้งขึ้น มองเห็นสิ่งทั้งหลาย กล่าวคือ โลกและชีวิตถูกต้องชัดเจนตามที่มันเป็นของมัน ไม่ใช่ตามที่อยากให้เป็นหรือตามอิทธิพลของสิ่งที่เคลือบแฝงกำบัง การมองเห็นการรับรู้ต่อโลกและชีวิต ก็จะเปลี่ยนไป ความรู้สึกทำที่ต่าง ๆ ก็เปลี่ยนไป เกิดเป็นความรู้เห็นใหม่ ๆ จิตใจเปิดเผยกว้างขวางไม่มีประมาณโปร่งโล่ง เป็นอิสระ เป็นภาวะที่แจ่มใสสะอาดสว่างสงบละเอียดอ่อน ประณีตลึกซึ้ง”

2) ความหมายในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ความหมายของคำว่า “สันติสุข” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก รวมถึงในชั้นนรรธกถาและฎีกาต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลความหมายของ “สันติสุข” จากคำที่เป็นไวยากรณ์ คือ พระนิพพาน (บุญมี แท่นแก้ว, 2546, 75) ดังต่อไปนี้

สันติ ในพระพุทธศาสนามีหลายประเภทตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้แสดงไว้ในที่ต่าง ๆ ซึ่งจะนำมาแสดงไว้ ดังนี้ คือ

1) ในพระวินยปิฎกมหายวรรค ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า ความสงบ คือ พระนิพพาน

2) ในคัมภีร์วิมุตติมรรค ได้กล่าวถึงความสงบอันเกิดจากสัมมาสมาธิที่เกี่ยวข้องด้วยอภิญญา 5 สมาธิ 5 ว่าเป็นผลแห่งปัจจุบันสุขและอนาคต สุขเกิดขึ้นเพราะปัญญาพิจารณา ดังนี้

สมาธิเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความสุขและสงบมากที่สุด เป็นธรรมที่ประกอบด้วยความสงบ (ปัสสัทธิ) นิพพาน ชื่อว่าเป็นวิมุตติ เพราะหลุดพ้นจากสังขตธรรมทั้งปวง

3) ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้กล่าวถึงคำว่า ความสงบอย่างยิ่ง หมายถึง พระนิพพาน

4) ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่าด้วยชีวิตถูกขรณำเข้าไป ได้กล่าวถึงคำว่า สันติ หมายถึง นิพพาน

5) ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเรื่อง การบรรลอรหัตผล โดยทรงกล่าวถึงสัจจะอันยอดเยี่ยมในที่นี้ หมายถึง นิพพานสัจจะ

6) ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พระผู้มีพระภาคตรัสถึงคำว่า อมตะ ซึ่งหมายถึง นิพพาน

7) ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต ได้อธิบายขยายความคำว่า ตัณห์ขยยะ คือ ความสิ้นตัณหา

8) ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ได้กล่าวถึงความหมายของ สังวรในพระปาติโมกข์ มีอรรถาธิบายแต่ละคำ ดังนี้ สังวร หมายถึง การไม่ล่วงละเมิดทางกาย และทางวาจา ปาติโมกข์ หมายถึง ศีลสิกขาบทที่เป็นเหตุให้ผู้รักษาหลุดพ้นจากทุกข์ ปาติ=รักษา+โมกขะ= ความหลุดพ้นไป

9) ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต กล่าวถึง เภวละไม่กลัวระคน สมบูรณ์ในตัว ในพระพุทธศาสนาเป็นแต่เรียกผู้บรรลุนิพพานว่า “เกวลี” บ้าง “เกพลี” บ้าง ในหลายแห่ง

10) ปัสสัทธิ คือ ความสงบระงับ สงบเยือกเย็น สงบกาย สงบใจ

11) ทุกข์ขยยะ คือ ความสิ้นทุกข์

12) อนาสวะ คือ ไม่มีอาสวะ

พระพุทธเจ้านำคำนั้น ๆ มาใช้เรียกนิพพาน เพื่อเป็นสื่อเชื่อมโยงความคิดกับคนต่าง ๆ สรุปว่า คำว่า “สันติสุข” ตามความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีความหมายเป็นคำไวพจน์ของสันติสุข หมายถึง ความสุขที่เกิดจากความสงบ คือ “พระนิพพาน” ความสงบอันเกิดจากสัมมาสมาธิที่เกี่ยวข้องด้วยอภิญญา 5 สมาธิ 5 ว่าเป็นผลแห่งปัจจุบันสุขและอนาคตสุขเกิดขึ้นเป็นวิมุตติ เพราะหลุดพ้นจากสังขตธรรมทั้งปวง สัจจะอันยอดเยี่ยม หมายถึง นิพพาน สัจจะตัณห์ขยยะ คือ ความสิ้นตัณหา โมกขะ ความหลุดพ้นไป เภวละ ไม่กลัวระคน ปัสสัทธิ ความสงบระงับ สงบเยือกเย็น สงบกาย สงบใจ ทุกข์ขยยะ ความสิ้นทุกข์ อนาสวะ ไม่มีอาสวะ ความสงบอย่างยิ่ง สันติ หมายถึง นิพพาน ความสุขที่เกิดจากความสงบ คือ “พระนิพพาน” (ธีรปัญญา ภิคุ, 2535, 64)

3. ประเภทของสันติสุข

พุทธทาสภิกขุได้บรรยายแก่คณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ณ สวนโมกขพลารามเมื่อ 4 กันยายน 2527 ในหัวข้อ “เป้าหมายชีวิตในสังคม” ไว้สั้น ๆ ว่า “เป้าหมายของชีวิต คือ สันติสุขของบุคคล เป้าหมายของสังคมก็คือสันติภาพของสังคม” ผู้ศึกษาเห็นว่า สันติสุขที่เกิดขึ้นจะต้องเริ่มจากบุคคลต้องมีความสุขก่อน แล้วจึงแผ่ขยายไปสู่สันติสุขในสังคมได้ โดยจะขออ้างอิงจากการศึกษาประเภทสันติสุขในพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น ดังนั้น จากการศึกษาดังกล่าว มีการแบ่งประเภทของสันติสุขเป็น 2 ประเภท คือ 1) โลภียสันติสุข และ 2) โลกุตตรสันติสุข ดังนี้

1) โลกียสันติสุข

โลกียสุข คือ สุขที่เนื่องด้วยโลกียธรรม หมายถึง ความสุขอันเป็นวิสัยของโลก สุขที่อิงอาศัยโลกเป็นความสุขที่เกี่ยวกับภพและภูมิภพ ในที่นี้หมายถึงโลกเป็นที่ของสัตว์ ภาวะของชีวิตของสัตว์ (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), 2532, 198) ภูมิหมายถึงชั้นหรือระดับจิตใจระดับชีวิตของสัตว์ที่จะไปเกิด ซึ่งจำแนกโดยภูมิ 3 ภพ คือ กามภพ รูปภพและอรุภพ เป็นการแสดงให้เห็นลำดับขั้นของความสุข-ทุกข์ ในชั้นโลกียะที่เป็นรูปธรรมชัดเจน (บุญมี แทนแก้ว, 2546, 89)

โลกียภูมิอันเป็นชั้นแห่งจิต ระดับจิตใจ ระดับชีวิตในภูมิ ดังนี้ 1) กามาวจรภูมิ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในกาม ระดับจิตใจที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ คือ ยังเกี่ยวข้องกามคุณ ระดับจิตใจของสัตว์ในกามภพทั้ง 11 ชั้น 2) รูปาวจรภูมิ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนารูปธรรมเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของท่านผู้ได้ฌานหรือผู้อยู่ในรูปภพทั้ง 16 ชั้น) และ 3) อรูปาวจรภูมิ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนารูปธรรมเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของท่านผู้ได้อรูปฌานหรือผู้อยู่ในอรุภพทั้ง 4 ชั้น) ทั้ง 3 ภูมิ นี้เป็นความสุขที่จัดอยู่ในความสุขประเภทโลกียสุข มีลำดับความเข้มข้นของความสุข มีความหมายและความละเอียดประณีตต่างกัน สุดแต่กรรมที่แต่ละคนกระทำไว้ แต่ความสุขดังกล่าว ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์ ไม่ทำให้พ้นทุกข์ ดังนั้น ความสุขโดยนัยนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่า เป็นความสงบ เป็นสุขที่เข้าข่ายสันติสุข จึงขอเรียกว่า “โลกียสันติสุข” อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงเป็นสุขที่ยังเนื่องอยู่ในกระแสโลก ไม่ยั่งยืน จึงควรแสวงหาความสงบความสุข และสันติที่เป็นอิสระ พ้นจากสิ่งทั้งปวง อันเป็นสันติสุขที่สูงขึ้นไป

2) โลกุตตรสันติสุข

โลกุตตรสุข คือ ความสุขที่อยู่เหนือวิธชาวโลก หมายถึง ความสุขอันเป็นเรื่องภายในจิตใจที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยสติปัญญา เป็นความสงบ สันติอันนี้เกิดขึ้นภายในจิตใจโดยแท้ ความสุขนี้ เป็นความสงบระงับ เป็นสันติภาวะ จึงขอเรียกว่า “โลกุตตรสันติสุข” ซึ่งในระดับนี้ จะเข้าถึงได้ด้วยหลักอริยมรรคอันเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติของบุคคล เพื่อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ที่เรียกว่า “ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยมรรค ซึ่งแปลว่า มรรคหรือหนทางอันประเสริฐ (ปิ่น มุทุกันต์, 2535, 62) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปฏิปทาสายกลางนั้นที่ตัดขาดได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขอริยสัจ..เป็นทุกขสมุทัย อริยสัจ...ทุกข์นิโรธอริยสัจ...เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ 8 นี้แล” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, (ป.อ. ปยุตโต), 2561, 544)

ในชั้นนี้โลกุตตรภูมิอันเป็นชั้นแห่งจิต ระดับจิตใจระดับชีวิตในภูมิ 4 ดังได้กล่าวมาแล้ว คือ ชั้นที่พ้นจากโลกระดับแห่งโลกุตตรธรรม ระดับจิตใจของพระอริยเจ้าอันพ้นแล้วจากโลกียภูมิ 3 ข้างต้น

4. ความสำคัญของสันติสุข

สันติสุขมีความสำคัญในลักษณะทำให้เกิดความสบาย ความเย็นใจ ความสงบระงับ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบและสามารถพัฒนาให้ก้าวหน้า ไปถึงความอิสระจากปัจจัยทั้งปวง สันติสุข มีความสำคัญที่ต้องมีความเข้าใจ เห็นชอบถูกต้องในเรื่องโลกและชีวิต เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้องแล้ว การดำเนินชีวิตก็จะเป็นไปอย่างถูกต้องทางความคิด คำพูด และการกระทำ ก็จะปรากฏออกมาในทางที่ดีงาม การเข้าใจในวิชาการทางโลก ยังไม่จัดว่าเป็นสันติสุข ต่อเมื่อใดมีความเข้าใจในเรื่องโลก เรื่องชีวิตอย่างถูกต้อง เมื่อนั้นจึงจะเป็นสันติสุข ปรากฏว่ามีการแสดงความสำคัญของสันติสุข จึงขอนำมาแสดงไว้ 5 ข้อ ดังนี้ (ปิ่น มุทุกันต์, 2535, 145) คือ

1. สันติสุข เป็นความรุ่มเย็น การเว้นการกระทำที่ชั่ว การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม การมีศีล คือ การสำรวมระวังยับยั้งกายวาจา การแสดงออกด้วยพรหมวิหารธรรมมีเมตตากรุณา เป็นต้น มุ่งเน้นสันติสุขความรุ่มเย็นเป็นสุขของสังคม ความอยู่เย็นเป็นสุขของบุคคล การประสบความเจริญก้าวหน้าในชีวิตในทางโลก เช่น ลาภ ยศ เกียรติ สรรเสริญ และการไปเกิดในภพที่มีความสุข เรียกว่า อยู่ในขั้นมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติ หรือทิฐฐัมมิกัตถะ และส่วนเบื้องต้นของสัมปรายิกัตถะ ศีลธรรมที่กล่าวนี้ก็คือ ศีล เมื่อยุติได้ปัญหาก็จะหมดไป (ปิยทัสสี ภิกขุ, 2540, 65)

2. สันติสุข เป็นความสุขคนทั่วไป มีความสุขพื้นฐานเป็นความสุขโดยตัวของมันเองและเป็นฐานรองรับที่ช่วยให้ได้รับความสุขจากการเสพอารมณ์ต่าง ๆ ความสุขพื้นฐานนี้ ได้แก่ ภาวะที่จิตใจปลอดโปร่งผ่องใสเจิดจ้า ไม่มีความมัวหมองวุ่นวายหรือเรื่องติดค้างกังวลใจใด ๆ มีความสะอาดสว่างสงบ อย่างไรก็ตาม ผู้มีภาวะจิตใจเช่นนี้ย่อมเรียกว่า เป็นผู้มีความสุข

3. สันติสุข เป็นความสงบ สันติสุขเป็นสุขที่ถูกค้นหาปรุงแต่ง อยู่ใต้อิทธิพลของตัณหา คือ เนื่องด้วยความชอบใจ ไม่ชอบใจที่สัมผัสไว้เป็นความเคยชิน ภาวะเช่นนี้ นำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ เช่น ความขัดแย้งภายในจิตใจบุคคล ความกระทบกระทั่งระหว่างบุคคล เป็นต้น เป็นต้นต่อของความยุ่งยากเดือดร้อนวุ่นวายเป็นอันมาก ซึ่งตรงข้ามกับความสุขไร้อาภิส ด้านในเกิดแก่ใครเมื่อใดก็มีแต่เป็นคุณ ให้ความสบายเป็นที่พอใจแก่ผู้นั้นทันที และเกื้อกูลแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง ยิ่งเป็นสุขกันได้มาก คนก็ยิ่งดีมีแต่ส่งเสริมให้เป็นสุขกันยิ่งขึ้น เพราะไม่มีอะไรจะต้องแก่งแย่งช่วงชิงกัน จึงมีแต่จะนำไปสู่การระงับปัญหา และมีแต่ความสงบสุข (พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), 2532, 154)

4. สันติสุข เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความอิสระจากปัจจัยทั้งปวง เมื่อคนวางใจถูกต้องตาม คลายความติดพันในกามคุณ เลิกหมกมุ่นในกามสุขได้ เขาก็มีสิทธิหรือเป็นผู้พร้อมที่จะทำความรู้จักกับมานุสขที่ประณีตลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป และมานุสขนั้น ต้องอาศัยความตั้งงาม เมื่อเขาได้รับมานุสขแล้วจิตของเขาจะดื่มน้ำอันอมตังไปในการมรรณของมานุสขอันประณีตลึกซึ้งกว่ากันขึ้นไปตามลำดับ จนถึงขั้นสูงสุดภูมิขั้นแห่งการบรรลุเช่นนี้ นับว่าประเสริฐที่สุดสูงสุด เลิศ ยากที่ใคร ๆ จะเข้าถึงได้ ผู้ที่สามารถปล่อยวางละความติดใจพัวพันในภาวะเลิศล้ำของมานุสขมาบัดนี้ได้แล้ว คือ ถอนความติดในกามาได้ขั้นหนึ่งแล้ว ยังถอนความติดในสมาบัติได้อีก ไม่มีความเกี่ยวเกาะติดพันในสิ่งใด ๆ เลย เขาก็จะถึงภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ นี่ก็ภาวะ เรียกว่า นิพพาน

5. สันติสุข เป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น สุขที่ยังเป็นสุขเวทนาหรือสุขที่ยังเสวยอารมณ์ล้วนเป็นทุกข์ทั้งสิ้นที่ล้วนเป็นสังขารธรรม จึงย่อมเป็นทุกข์ทั้งสิ้น เมื่อรู้เข้าใจตามความเป็นจริงว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี อทุกข์ขมสุขก็ดี ล้วนไม่เที่ยงตามกฎไตรลักษณ์ ต้องดับไปเป็นธรรมดาแล้วหมดใคร่หาติดในเวทนาทั้ง 3 นั้น จนจิตหลุดพ้นเป็นอิสระได้แล้ว เมื่อนั้นจึงจะประสบสุขเหนือเวทนาหรือสุขที่ไม่เป็นเวทนาไม่อาศัยการเสวยอารมณ์ที่เป็นขั้นสูงสุด จิตใจที่ปราศจากสิ่งมัวหมองรบกวนไม่มีอะไรค้างค้ำกังวล ไม่เกาะเกี่ยวกับอารมณ์ที่เสพเสวยอย่างใด ๆ ย่อมปลอดโปร่งเปิดกว้างแผ่ออกไปได้อย่างไร้ขีดจำกัด มีลักษณะอย่างที่ท่านเรียกว่า มีจิตใจไร้เขตแดน ภาวะจิตเช่นนี้จะเป็นสุขผ่องใสเบิกบานโปร่งโล่งอย่างไรเป็นประสบการณ์เฉพาะที่ผู้หลุดพ้นแล้วมีเป็นพิเศษ ต่างจากปุถุชนทั้งหลาย ซึ่งปุถุชนไม่เคยประสบ จึงยากจะคาดคะเน แต่ก็พอจะนึกถึงได้ว่าเป็นภาวะที่เลิศล้ำอย่างหนึ่ง เสวยวิมุตติสุขที่ประเสริฐกว่า

สรุปได้ว่า ความสำคัญของสันติสุข คือ มีเป้าหมายที่ก่อให้เกิดความรุ่มเย็น เป็นความสุขสะอาดสงบ เป็นความสุขที่ไร้อาภิสเกื้อกูลแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความอิสระแห่งการรู้แจ้งอริยสัจเป็นเหตุปัจจัยให้กุศลธรรมอื่น ๆ ได้เกิดขึ้น เพราะความเห็นเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์ไปสู่ความดีความเจริญ หรือไปสู่ความเสื่อมก็ได้ ดังนั้น การได้ศึกษาความสำคัญของสันติสุขเป็นเบื้องต้นจึงช่วยให้เกิดความเข้าใจไปตามลำดับ เป็นพื้นฐานต่อไป

5. เป้าหมายของสันติสุข

สันติสุขในความหมายตามตัวอักษร หมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเยียบ ความสะดวก ความเย็นใจ ความระงับดับไป ห่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนว้าวุ่นขุ่นมัว ความสงบระงับ สงบกาย สงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ อันเป็นผลจากสัมมาทิฐิและองค์ธรรมปฏิบัติที่เกี่ยวข้องความสุข มีที่มาได้ 2 ทาง คือ 1) ความสุขภายในเป็นความสุขเป็นความสงบสันติที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการณ์ หรือไม่มีปัจจัยภายนอกโดยตรง มักจะเป็นความสุขในระดับจิตและปัญญา และ 2) ความสุขภายนอกมักจะสัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม การมีสติเมื่อรู้ตัวเองก็สามารถกำกับให้ปฏิบัติได้ถูกต้อง ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางปัญญา หรือที่เรียกว่า ภาวนา (วริยา ชินวรรโณ, 2546, 102) หรือการทำให้เจริญ 4 ประการ อันก่อให้เกิดประโยชน์สุขอย่างยั่งยืน แต่สันติภาวะที่สูงที่สุด คือ พระนิพพาน

6. แนวทางการสร้างสันติสุขอย่างยั่งยืนในพระพุทธศาสนา

ผู้ศึกษาได้แบ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดสันติสุขเป็น 2 ระดับ คือ 1) ปัจจัยภายนอก และ 2) ปัจจัยภายใน ดังนี้

1) ปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดสันติสุข

สันติสุข ตามที่ได้กล่าวถึงไว้ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความเยียบ ความสะดวก ความเย็นใจ ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนว้าวุ่นขุ่นมัว ความสงบระงับ สงบกาย สงบใจ เป็นความสุขที่เกิดจากภาวะแห่งความสงบ และโดยที่สันติสุขในระดับนี้จะมีความสุขสงบของฆราวาสหรือคนธรรมดา ซึ่งในที่นี้ใช้แนวทางเดียวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ นั่นคือ การมีกัลยาณมิตร ในสังคาลสูตรหรือหลักทศ 6 (อุตตรทศ) ได้แสดงคุณลักษณะของมิตรแท้ไว้ ดังนี้

1. มิตรมีใจงาม คือ มิตรมีอุปการะมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตรแนะนำประโยชน์มี ดังนี้ มิตรมีใจงามชนิดอุปการะมี 4 แบบ คือ 1. เพื่อนประมาทช่วยรักษา 2. เพื่อนประมาทช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน 3. เพื่อนมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้ 4. เมื่อมีกิจจำเป็นช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

2. ทมะ คือ หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ คือ การฝึกฝนการข่มใจ ฝึกนิสัยปรับตัวรู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่องปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

3. มิตรมีใจงามชนิดมีใจรักมี 4 แบบ คือ 1. เพื่อนมีทุกข์พลอยไม่สบายใจ 2. เพื่อนมีสุขพลอยแช่มชื่นยินดี 3. เขาติเตียนเพื่อนช่วยยับยั้งแก้ไข 4. เขาสรรเสริญเพื่อนช่วยพูดเสริม

4. สัจจะ คือ ความจริงซื่อตรงซื่อสัตย์จริงใจพูดจริงทำจริง

5. ขันติ คือ ความอดทนตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียรเข้มแข็งทนทานไม่หวั่นไหวมั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

6. มิตรมีใจงามชนิดร่วมทุกข์ร่วมสุขมี 4 แบบ คือ 1. บอกความลับแก่เพื่อน 2. รักษาความลับของเพื่อน 3. มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง 4. แม้ชีวิตก็สละได้เพื่อประโยชน์ของเพื่อน

7. มิตรมีใจงามชนิดแนะนำประโยชน์มี 4 แบบ คือ 1. ห้ามปรามจากความชั่ว 2. ให้ตั้งอยู่ในความดี 3. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้เคยฟัง 4. บอกทางสวรรค์ให้ ธรรมที่เป็นคุณสมบัติของคนดีประกอบด้วย สัทธรรม 7 ประการ คือ 1. มีศรัทธา 2. มีhiri 3. มีโอตตปปะ 4. เป็นพหูสูต 5. มีความเพียรอันปรารถนาแล้ว 6. มีสติมั่นคง 7. มีปัญญา

พระภิกษุสงฆ์หรือสมณชีพราหมณ์ ก็พึงทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรของชาวบ้าน ดังจะเห็นว่า หน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ต่อกุลบุตรตามหลักทศเบื้องต้น ตรงกันทุกข้อกับลักษณะของมิตรแท้ประเภทมิตรแนะนำประโยชน์ ซึ่งหน้าที่ของพระสงฆ์นั้น จะมีเพิ่มเข้ามาอีก 2 ข้อรวมเป็น 6 ข้อ คือ 1. ห้ามปราม คือ สอนให้เว้นจากความชั่ว 2. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี 3. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี 4. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่

เคยรู้เคยฟัง 5. ชี้แจงสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง 5. สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ บอกทางสวรรค์ (ที.ป. 11, 204, 206)

สำหรับคนสามัญนั้น ต้องอาศัยการชี้แนะ การแนะนำจากผู้ที่เป็นคนดีมีปัญหา มีคุณธรรมทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนให้ผู้อื่นมีความเห็นถูก และคล้อยไปตามคำแนะนำชักจูงที่ฉลาดได้ง่ายและจะต้องฝึกหัดให้สามารถใช้ความคิดอย่างถูกวิธีด้วยตนเองได้ นอกจากนี้ บุคคลสามารถเข้าหาหรือคบหาคนดีตามหลักธรรม สิ่งที่น่าจะสำคัญก็คือ ความมีอิทธิพลชักจูงกันในด้านความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยมความรู้ ความเข้าใจต่าง ๆ ที่ดีงาม ที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ มิตรที่มีอิทธิพลชักจูงให้ไปในทางชั่ว ก็เป็นมิตรไม่ดี แต่ถ้ามิตรใดชักนำให้ทำความดี คิดดี เห็นชอบ ก็เป็นมิตรแท้หรือกัลยาณมิตรโดยแท้ มีบ่อย ๆ ที่มีมิตรชนิดในเรือน คือ มารดาบิดาหรือแม้แต่ครูอาจารย์ที่มีอิทธิพลชักนำความคิดเห็นถูกนี้ น้อยกว่ามิตรชนิดเพื่อนที่คบหาเที่ยวเล่น ชุมนุมด้วยกัน แต่บางครั้งก็ปรากฏว่า แม้แต่เพื่อนชนิดที่คบหานั้น กลับมีอิทธิพลน้อยไปกว่ามิตรที่ตัวอยู่ห่าง แต่มีพลังแรงเข้าถึงใจ ได้แก่ มิตรสื่อมวลชนต่าง ๆ มาทางสิ่งบันเทิงเริงรมย์ หนังสือ หรือในปัจจุบันสื่อจากอินเทอร์เน็ตโลกออนไลน์ เช่น เฟสบุ๊ก เป็นต้น (นิธย์ จารุสร, 2537, 74-75)

ในปัจจุบันนี้ ตัวเชื่อมที่ทำให้มิตรนั้นเข้ามามีอิทธิพลชักจูงได้หรือปัจจัยตัวเชื่อมต่อระหว่างมิตรกับอิทธิพลที่เกิดขึ้นในใจ ได้แก่ ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส ความนิยมชมชอบ ความซาบซึ้งใจที่เรียกว่า “ศรัทธา” เมื่อมีศรัทธาแล้ว ถึงตัวมิตรแม้จะอยู่ไกลไม่ได้คลุกคลีก็มีอิทธิพลได้ ถึงตัวมิตรจะอยู่ใกล้ แต่ถ้าไม่ศรัทธา ก็ไม่สามารถมีอิทธิพลชักจูงได้ ซึ่งการคบมิตรที่ดีมีประโยชน์ เป็นปัจจัยให้เกิดศรัทธา การที่เราฟังคนอื่น เช่น ฟังพระพุทธเจ้า ก็เพื่อทำตัวให้เราฟังตนเองได้ พระพุทธเจ้าช่วยให้เราฟังตนเองนั่นเอง จุดหมายคือ ฟังตนเองได้เป็นอิสระ ความคิดเห็นถูกเห็นชอบเกิดจากความรู้ความเข้าใจเหตุผล โดยอาศัยการอบรมสั่งสอน ปลุกฝังสืบ ๆ กันมาในสังคม ช่วยให้เกิดความประพฤติดีประพฤติดชอบ ในด้านพฤติกรรมเกี่ยวกับชีวิตภายนอกนี้ให้เราเป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้ พร้อมกับเราต้องพึ่งคนอื่นด้วย ให้สังคมเป็นสังคมที่พึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน โดยแต่ละคนก็มีอะไรให้คนอื่นได้พึ่งบ้าง ต่างก็เกื้อหนุนกันให้สังคมอยู่อย่างผาสุกและให้แต่ละคนมีโอกาสพัฒนายิ่งขึ้นไป ในไตรสิกขาเพื่อให้แต่ละคนมีอิสรภาพพึ่งตนเองได้แท้จริง ในทางจิตใจและปัญญา จึงเป็นสังคมที่ดีและการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำให้สังคมสงบเรียบร้อย คนอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข

2) ปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดสันติสุข

ปัจจัยทางสังคมแม้จะมีความสำคัญมาก แต่ก็ต้องไม่มองข้ามความสำคัญของปัจจัยภายในตัวบุคคล ปัจจัยที่ดีงามทั้งทางสังคมและภายในตัวบุคคล ต่างก็สามารถเป็นจุดเริ่ม ซึ่งทำให้เกิดความประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ ความจริงทั้งสองอย่างย่อมสนับสนุนซึ่งกันและกัน การปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ดีงามเกิดจากการปรุงผสมผสานปัจจัยทางสังคมและปัจจัยภายในตัวบุคคลเข้าด้วยกัน สำหรับมนุษย์ทั่วไปโดยส่วนใหญ่การปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ดีงาม จะตั้งต้นขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยปัจจัยทางสังคม ปัจจัยดีงามทางสังคมนั้น เป็นการจุดประกายความรู้จักคิดที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ในเบื้องต้น และเป็นเครื่องประดับประดาประกอบคอยเสริมเติมและกระตุ้นการคิดพิจารณาอย่างแยบคายนั้นต่อ ๆ ไป ในด้านวิธีปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตเพื่อถึงจุดหมาย คือ สันติสุขขั้นต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงสั่งสอนไว้ครบถ้วนทุกระดับรวมเข้าอยู่ในไตรสิกขา 3 คือ ข้อที่จะต้องศึกษาฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน (หลวงวิจิตรวาทการ, 2510, 112) ดังนี้

1. อธิศีลสิกขา คือ ศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง
2. อธิจิตตสิกขา คือ จิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง
3. อธิปัญญาสิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง

นอกจากนี้ ยังมีข้อธรรมอื่นที่สนับสนุนให้เกิดสันติอีก เช่น หลักธรรมที่เป็นไปเพื่อได้ทิฐิธรรมมีกัตถะ 4 ประการ คือ ความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาจัดการดำเนินกิจการ เรียกว่า อุตฺธานสัมปทา รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สินและผลแห่งกิจการงานให้รอดพ้นอันตรายไม่เสื่อมเสีย เรียกว่า อารักขสัมปทา รู้จักเสวนาคบหาคนดีที่เกื้อกูลแก่การงานความดีและความก้าวหน้าของชีวิต เรียกว่า กัลยาณมิตรตฺตา รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดีให้มีความสุขได้ โดยไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย สามารถประหยัดทรัพย์ไว้ให้เพิ่มพูนขึ้นได้ เรียกว่า สมชีวิตา และหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อได้สัมปรายิกัตถะ 4 ประการ คือ มีความเชื่อประกอบด้วยเหตุผลถูกหลักพระศาสนา ชาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ เรียกว่า ศรัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล มีความประพฤติดีงาม เลี้ยงชีพโดยทางสุจริต มีระเบียบวินัย สมควรแก่ภาวะแห่งการดำเนินชีวิตของตน เรียกว่า ศีลสัมปทา ประกอบด้วยความเสียสละรู้จักเผื่อแผ่แบ่งปัน พร้อมทั้งจะช่วยเหลือคนที่ควรได้รับการช่วยเหลือ เรียกว่า จาคสัมปทา ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา รู้จักคิดรู้จักพิจารณาใช้วิจารณ์ญาณรู้เท่าทันโลกและชีวิต สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ตามโอกาส เรียกว่า ปัญญาสัมปทา ชาวพุทธทั้งหลายย่อมรับมาปฏิบัติได้ทันที ไม่มีข้อใดที่จะขัดข้องและชาวพุทธชาวบ้านเอง ก็ย่อมสามารถที่จะเสริมแต่งปรับปรุงเพิ่มขยายข้อปฏิบัติระดับนี้ให้ได้ผลดี เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ไป (ปิ่น มุกกันต์, 2535, 132)

โดยที่ปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสันติสุขได้นั้น จะช่วยบรรเทาความโลภ โกรธ หลง ให้เบาบางลง ทำจิตใจให้ปลอดโปร่งผ่องใส รู้จักวางใจ วางท่าทีต่อโลกและชีวิตดีขึ้น จะมีความสุขมากขึ้น เป็นวิถีลดการเบียดเบียน แย่งชิงและความทุกข์ความเดือดร้อนของโลก พระพุทธเจ้าทรงจัดวางแบบไว้ คือ สังคมสงฆ์ เป็นสังคมตัวอย่างแห่งการที่แต่ละคนพยายามพัฒนาตนเองให้มีอิสรภาพทางจิตใจ และปัญญา โดยที่ชีวิตทางด้านพฤติกรรมนั้น พึงพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการเกื้อหนุนกันให้ก้าวไปได้ผลแท้งกว่าวิสัยบังในระดัที่เรียกกันว่า ศีลธรรม เป็นผลดีทั้งแก่ตนและสังคม คนที่มีอิสรภาพทางจิตใจและปัญญาเท่านั้น จึงจะสร้างสรรค์สังคมอย่างนี้และอยู่กันด้วยดีในสังคมได้

7. บทสรุป

สันติสุข หมายถึง ความสุขที่มีลักษณะแห่งความสุขสงบ เยือก ความสะดวก ความเย็นใจ ความระงับดับไปทางกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่นขุ่นมัว ความสงบระงับ สงบกายสงบใจ ความสงบความสุขมีที่มาได้ 2 ทาง คือ 1) ความสุขภายใน 2) ความสุขภายนอก วัตถุประสงค์ของสันติสุขเป้าหมายของชีวิต คือ สันติสุขของบุคคล ในเป้าหมายของสังคมก็คือ สันติสุขของสังคม เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวม กล่าวคือ สันติสุขย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก ความสำคัญของสันติสุขมีเป้าหมายที่ก่อให้เกิดความร่มเย็น เป็นความสุขสะอาดสงบ เป็นความสุขที่ไร้อาภิมส เกื้อกูลแก่ผู้อื่นทุกคนที่เกี่ยวข้อง เป็นการพัฒนาจิตไปสู่ความเป็นอิสระ ประเภทของสันติสุขมี 2 ประเภท (1) โลภียสันติสุข คือ สุขที่เนื่องด้วยโลภียธรรม หมายถึง ความสุขอันเป็นวิสัยของโลก สุขที่อิงอาศัยโลก เป็นความสุขที่เกี่ยวกับภพและภูมิภพใน หมายถึง โลกเป็นที่อยู่ของสัตว์ ภาวะของชีวิตของสัตว์ผู้ศึกษาเห็นว่า เป็นความสงบ เป็นสุขที่เข้าข่ายสันติสุข จึงขอเรียกว่า “โลภียสันติสุข” อย่างไรก็ดีตาม ก็ยังคงเป็นสุขที่ยังเนื่องอยู่ในกระแสโลก ไม่ยั่งยืน จึงควรแสวงหาความสงบความสุขและสันติที่เป็นอิสระพ้นจากสิ่งทั้งปวง อันเป็นสันติสุขที่สูงขึ้นไป (2) โลภุตตรสันติสุข คือ ความสุขที่อยู่เหนือวิสัยชาวโลก หมายถึง ความสุขอันเป็นเรื่องภายในจิตใจที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยสติปัญญา เป็นความสงบสันติอันเกิดขึ้นภายในจิตใจโดยแท้ ส่วนสันติสุขที่ยั่งยืนสามารถเกิดขึ้นได้ไม่ว่าพระสงฆ์หรือฆราวาสจะต้องยึดหลักธรรมาธิปไตย ด้วยการปฏิบัติตามหลักทศ 6 และสัปปริสธรรมหรือคุณสมบัติของคนดี เป็นแนวปฏิบัติให้กับบุคคลในสังคมทุกฐานะ ไม่ว่าจะเป็นประชาชน นักบริหาร นักการปกครอง นักการเมือง เพื่อพัฒนาชีวิตของทุก ๆ คนในสังคม ให้สอดคล้องประสานสัมพันธ์กันด้วยอำนาจแห่งความดีของคนดี ผู้ที่มีความสมบูรณ์ในคุณธรรมตามที่กล่าวมา จะคิดทำสิ่งใด ๆ จะพูด หรือจะปรึกษาหารือ

ใคร ก็จะไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น จะมีความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรมในกฎแห่งกรรมของความเป็นจริง และจะให้ทานโดยเคารพเอื้อเฟื้อ

กล่าวโดยสรุป โลภียสุข คือความสุขที่ยังประกอบด้วยอัสวกิเลสที่หมักหมมอยู่ในสันดาน ไหลซึมผ่านไปยังอิมจิตตามกระแสที่เกิดดับต่อเนื่องกัน เมื่อประสมกับอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีอวิชชาคือความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้ ตามความจริงของอริยสัจ 4 เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้สุขบ้าง ทุกข์บ้าง กระวนกระวายไปตามอารมณ์ที่ได้สัมผัส ส่วนความสุขที่แท้จริงคือ นิรามิสสุข หมายถึง สุขไม่เจือปนอามิส สุขไม่ต้องอาศัยเครื่องหล่อหรือกามคุณ นิรามิสสุขนี้เป็นความสุขภายในที่ไม่ต้องอาศัยวัตถุภายนอกมาเสนอความอยากเป็นความสุขขณะที่ใจมีลักษณะดังนี้ 1. สะอาด-ไม่มีกิเลสเจือปน 2. สงบ-ไม่ดิ้นรนกระวนกระวาย 3. เสรี-เป็นอิสระ โปร่งเบาสบาย ไม่คับแคบ 4. สว่างไสว-ประกอบด้วยปัญญา เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง 5. สมบูรณ์-ไม่รู้สีกขาดแคลน ไม่รู้สึกบกพร่อง ไม่ว่าเหว มีแต่ความแช่มชื่นเบิกบาน อิ่มเอิบในใจ อันนี้คือความสุขที่แท้จริงที่ก่อให้เกิดความสงบไม่ก่อปัญหาใด ๆ ตามมา ทั้งยังช่วยขจัดปัญหาต่าง ๆ ด้วย ผู้ที่มีความสุขชนิดนี้ต้องมีสภาพจิตที่สงบ ไม่ดิ้นรน คือมีสันโดษก่อน ยิ่งสันโดษในอามิสสุขเท่าไร ก็ยิ่งจะได้นิรามิสสุขเท่านั้นอันเป็นสันติสุขอย่างยั่งยืนตามหลักทางพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2551). **พระพุทธเจ้ากับแผนการกู้อิสรภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : เอดิสันเพรส โพรดักส์.
- เดชปัญญา ภิกขุ. (2535). **อริยสัจเพื่อมวลมนุษย**. ชลบุรี : อาศรมพุทธบุตร.
- นิตย จารุสร. (2537). **สารธรรม**. กรุงเทพมหานคร : เจริญบุญการพิมพ์.
- บุญมี แท่นแก้ว. (2546). **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์.
- ปิ่น มุทุกันต์. (2535). **พุทธศาสตร์ (ภาค 2)**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ปิยทัสสี ภิกขุ. (2540). **วิมุตติธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). (2532). **พจนานุกรมพุทธศาสนาฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554**. กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน).
- วริยา ชินวรรณ. (2546). **จริยธรรมในวิชาชีพ**. กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2561). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร : ผลิตัมม์.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พุทธศาสนา: ธรรมและวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : มติชน.
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2510). **ศาสนาสากล**. พระนคร : ลูก ส.ธรรมภักดี.